

Mészáros Ágnes

A gyógyszerek és a gyógyászati segédeszközök szakkifejezéseinek módosulása az egészségbiztosítási szakszókincsben

A gyógyszer és a gyógyászati segédeszköz témakörhöz tartozó szakszókincs módosulását csak a következő egészségbiztosítási vonatkozású törvényekben vizsgáljuk: az 1891. évi XIV., az 1907. évi. XIX., az 1927. évi XXI., az 1972. évi II. törvény, az 1997-es egészségbiztosítási törvény hatályos változata, a 2005. évi XCV. törvény (az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról); valamint a 2006. évi XCVIII. törvény (a biztonságos és gazdaságos gyógyszer- és gyógyászatisegédeszköz-ellátás, valamint a gyógyszerforgalmazás általános szabályairól).

A gyógyszer szó 1828-ban került szókészletünkbe (TESz.). A gyógyszer szóösszetétel és a gyógyászati segédeszközök minőségjelzős szószerkezet változás nélkül vészelt át az elmúlt 120 esztendő. Erőteljesen gyarapodott viszont e két szakkifejezésből alkotott szóösszetételek és szószerkezetek száma. A gyógyászati segédeszköz kifejezés első jogszabályi előfordulása 1891, ez alapján feltételezhető, hogy a XIX. század végén alakult ki.

Az 1891-es törvény szerint a betegsegélyző pénztár a „gyógyszerek és a szükséges gyógyászati segédeszközök ingyen kiszolgáltatásában részesítheti” a biztosítottakat. A XX. század eleji nyelvhasználatot bemutató 1907-es törvényben fellelhetjük a későbbi szóösszetételek előzményeit: a gyógyszerek szállítása, a kiszolgáltatók ára, gyógyászati segédeszközök kiszolgáltatása. A gyógyszerár (1829, TESz.) szóösszetételből létrehozott szerkezetek száma is egyre gyarapszik a betegségi biztosítás jogszabályi szókincsében, például: gyógyszerári laboratórium.

A szakkifejezések fejlődésében még több újdonságot hoz az 1927-es év, amikor a törvény megkülönbözteti a költségesebb gyógyászati segédeszközöket (szemüveg, mankó, sérvkötő stb.) a kevésbé költséges gyógyászati segédeszközöktől (műkar, műláb, műfog stb.), a gyógyszernek és gyógyászati segédeszköznek költségét sürgős szükség esetén téríti. A kevésbé költséges gyógyászati segédeszköz megfelelője 2006-ban az alacsonyabb közfinanszírozás alapjául elfogadott árú gyógyászati segédesz-

köz. (A 80 évvel ezelőtti szakszókincs sok esetben világosabb, a köznyelvhez közelebb álló volt.)

A gyógyszer szó egyre több szóösszetétel előtagja lesz: gyógyszerköltség, gyógyszerellátás, gyógyszerkiszolgáltatás (1927, korabeli helyesírással). Minőségjelzős szerkezettel (amelyek már kikerültek a szakszókincsből) elkülönülnek a gyógyszertárak formái: nyilvános/házi/szerződéses gyógyszertár. A gyógyszerész szinonimájaként a gyógyszerésztáros főnév is előfordul, amely ma már nem használatos.

Az intézet orvosának vénye alapján rendelt gyógyszer, valamint az orvos által kiállított vényekre történő gyógyszerkiszolgáltatás szószerkezet már nincs is olyan messze a mai megfogalmazástól. Az orvosi vényre / vény nélkül kiadható gyógyszer szerkezetet a mai szakszókincs is használja (2006). Az orvos által kiállított szószerkezet rövidült az orvosi jelzőre.

1972-ben a jogszabály alkalmazza az orvosi rendelvény szakkifejezést, amely ma is a szakszókincs része. A vény szóból további kifejezések alakultak, amelyek egyre sajátosabb tevékenységeket jelölnek: vényadatok feldolgozása, tárgyhavi vényforgalmi adatok (2006).

Előzmény: az orvos által kiállított vényekre történő gyógyszer-kiszolgáltatás (1927) (szószerkezet 6 szóból)
Ok: rövidülés, egyszerűsödés.

Következmény: orvosi vényre kiadható gyógyszer (2006) (szószerkezet 4 szóból)

Bizonyos esetekben a biztosítottak készpénzsegélyben részesültek, amely a kiszolgáltatók gyógyszerárát és az orvosi gyógykezelés díját fedezte. A mai rendszerben ehhez hasonló eljárás a méltányosságból igénybe vehető szolgáltatások körébe tartozik, ez a gyógyszer, gyógyászati segédeszköz és gyógyászati ellátás árához a megállapított támogatási mértéket meghaladó támogatás nyújtását jelenti. Észrevehető ebből a példából is, hogy a két rendelkezés közti 70 év alatt a szolgáltatások kiépülésével a szakkifejezések jogszabályi használata bizonyos esetekben körülményesebbé vált.

1972-ben a gyógyszerellátás állami feladat volt, a rendszerváltás után bizonyos gyógyszereket az egészségbiztosítás terhére lehet igénybe venni. A szakszókincs folyamatos kiépülésének megértésére azonban a 70-es évek szókincsére is szükség van. Az 1972-es jogszabályban szerepel a *gyógyszerkönyv* jelentéssűrítő szóösszetétel, a kifejezés keletkezését azonban nem ebben a korszakban kell keresni: 1871-ben jelent meg az első Magyar gyógyszerkönyv. (Az önálló magyar gyógyszerkönyv elkészítésére a fővárosi gyógyszerészek kérvénye alapján a pesti egyetem Orvostudományi Kara kapott megbízást 1832-ben, tehát a kialakulás a XIX. század elejére tehető.)

Új szóösszetétel megjelenése a 72-es törvényben:
gyógyászatisegédeszköz-ellátás (jelentéssűrítő szóösszetétel)

Gyógyszertípusokat elkülönítő, több szóból álló szószerkezetek:
gyógyászati célra alkalmatlan gyógyszer, forgalomba hozatalra engedélyezett gyógyszer

Várhatóan rövidülő birtokos jelzős szószerkezetek (2005-re szóösszetételekké váltak!):
a gyógyszer törzskönyvezése / előállítása / elkészítése / összetétele / minősége / forgalomba hozatala / forgalomba hozatalának engedélyezése / tárolása / kiadása

Az utóbbi évtizedben számos tényező hozzájárult a *gyógyszerek* és a *gyógyászati segédeszközök* szakkifejezésekből alkotott szavak rohamos fejlődéséhez. Többek között fontos szempont lett a gyógyszerekre és a gyógyászati segédeszközökre fordított egészségbiztosítási kiadások gazdaságilag is hatékonyabb felhasználása, a gyógyszergyártás iparszerűvé vált, és megváltozott a gyógyszerforgalmazás kereskedelmi gyakorlata is. Mindezek együttes hatására rengeteg, egyre bonyolultabb jelentésű szakkifejezés született a tárgykörben. A szakkifejezések szókincsbeli előzményei és további módosulásai figyelemmel kísérhetők, szóalkotási módok alapján csoportosíthatók, illetve elemezhetők.

Az 1997-es törvény szókészlete alapján az alábbi szóösszetételekkel és szószerkezetekkel bővült a *gyógyszer* szó egészségbiztosítással kapcsolatos szócsaládjá.

Birtokos jelzős alárendelő szóösszetétellel rövidült szakkifejezések:
gyógyszerár, gyógyszerrendelés, gyógyászatisegédeszköz-rendelés

Új szóösszetételek:
gyógyszerkeret, gyógyszerforgalmazás, gyógyszerpiac (birtokos jelzős szóösszetétel)
gyógyzserterápia (jelentéssűrítő szóösszetétel)

A gyógyszerek csoportosítása (nemfogalmak) a rendelés és a támogatás módja szerint (lexémaértékű szószerkezetek):

- indikációhoz kötött támogatásban részesített
- támogatással (nem) rendelhető
- külön szabály szerinti támogatással rendelhető
- gyógyászati céllal rendelt gyógyszer

Új tevékenység kifejezése:
a gyógyszer árához nyújtott támogatás = a gyógyszerárhoz nyújtott támogatás

A 2005-ös jogszabályban korábban nem szereplő új szóösszetételeket és kisebb számban szószerkezeteket lehet felfedezni.

Újabb szóösszetétellel rövidült szakkifejezések:

- *gyógyszerkutatás, gyógyszerfejlesztés, gyógyszergyártás, gyógyszerkészítés, gyógyszerhatás, gyógyszerminőség, gyógyszerminősítés, gyógyszerellenőrzés, gyógyszerfelhasználás* (birtokos jelzős szóösszetételek)
- *gyógyszeradomány, gyógyszerhatóság, gyógyszerhulladék, gyógyszerforma, gyógyszerkészítmény, gyógyszer-nagykereskedelem* (jelentéssűrítő szóösszetételek)

Minőségjelzős szószerkezet:

Európai Gyógyszerügynökség

Gyógyszercsoportokat kifejező lexémaértékű szószerkezetek:

kábítószerként minősített gyógyszer, pszichotróp anyagként minősített gyógyszer, orvosi rendelvény nélkül kiadható gyógyszer, forgalombahozatali engedéllyel rendelkező gyógyszer

Bonyolultabb tevékenységet és új fogalmat kifejező lexémaértékű szószerkezetek:

gyógyszer-nagykereskedelmi tevékenység, gyógyszerellátási szaktevékenység, gyógyszergyártási tevékenység, lakossági gyógyszerellátás, gyógyszer-nagykereskedelmi engedély, gyógyszergyártási engedély

2006-ban tovább gyarapodott a szakkifejezések száma: csaknem ötször annyi szószerkezet keletkezett, mint szóösszetétel.

Újabb szóösszetételek:

- *gyógyszer-kiskereskedelem* (jelentéssűrítő szóösszetétel)
- *gyógyszerhatóanyag, gyógyszernyilvántartás, gyógyszer-támogatás* (birtokos jelzős szóösszetétel)
- *referenciagyógyszer* (jelentéssűrítő szóösszetétel)
- *fiókgyógyszertár, kézigyógyszertár* (minőségjelzős szóösszetétel)

A gyógyszertárak másik két lehetséges formáját minőségjelzős szerkezetek fejezik ki:

közfoglalmú, intézeti gyógyszertár

Lexémaértékű szószerkezetek:

- **Gyógyszercsoportok további elkülönítése:** *különkeres gyógyszer, terápiás hatású gyógyszer, gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású készítmény, közfinanszírozásban részesülő gyógyszer, közfinanszírozott gyógyszerek*
- **Költségekkel, forgalmazással és gyógyszerrendeléssel kapcsolatos újabb szerkezetek:** *a gyógyszer napi terápiás költsége, gyógyszer-kiskereskedelmi forgalmazás, gyógyszerrendelési gyakorlat*
- **A gyógyszerellátás (1927) szóösszetételből kialakult szakkifejezések:** *gyógyszerellátó tevékenység, kiskereskedelmi gyógyszerellátó tevékenység, közvetlen lakossági gyógyszerellátás, lakossági gyógyszerellátási feladat* (speciálisabb tevékenység), *gyógyszerellátási garancia* (új fogalom)
- **A gyógyszerek egészségbiztosítási támogatásával kapcsolatos szószerkezetek:** *a gyógyszerek társadalombiztosítási támogatása, a gyógyszer-támogatás mértéke, a gyógyszer-támogatás összege, a támogatott gyógyszerek teljes köre, speciális támogatású gyógyszerek, támogatott hatóanyagú gyógyszerek, a gyógyszer támogatási kategóriája, gyógyszer-támogatási előirányzat, egyedi méltányosság alapján támogatott gyógyszer, a gyógyszer társadalombiztosítási támogatásba való befogadási kérelme, a befogadott és támogatással forgalmazott gyógyszer ára, a befogadott gyógyszer támogatásból való kizárása, a támogatásból kizárt gyógyszerek köre, hatóanyag-alapú fix összegű támogatási csoportba tartozó gyógyszer, terápiás fix elven működő támogatási csoportba tartozó gyógyszer, a gyógyszer támogatással csökkentett fogyasztói ára = térítési díj*
- **A gyógyászati segédeszköz szakkifejezésből alakult további szerkezetek:** *alacsonyabb közfinanszírozás alapjául elfogadott árú gyógyászati segédeszköz, referencia-gyógyászatisegédeszköz (nemfogalom), gyógyszeres gyógyászatisegédeszköz-rendelés, gyógyászati segédeszközök kiskereskedelmi forgalmazása, egyedileg, méretre készített gyógyászati segédeszközök gyártása, gyógyászati segédeszközök kölcsönzési díjához nyújtott támogatás* (speciálisabb tevékenység kifejezése)

JELLEMZŐ SZÓALKOTÁSI ÉS SZÓKINCSBŐVÜLÉSI MÓDOK

A lexémaértékű szó szerkezetek többségének megjelenése mindhárom korszakban megfigyelhető. Míg a törvényi szabályozás kezdetén és a szocializmusban is közel azonos mértékben keletkeztek kifejezések (10–13 szakkifejezés), az elmúlt két évtizedben több mint 80 szakkifejezés alakult ki. (Ebből a legutóbbi két jogszabály több mint 60 új kifejezést eredményezett.) A szóösszetételek és a szó szerkezetek aránya is változott: a rendszerváltás előtt a szóösszetételek száma ötöde a szó szerkezetek számának, míg a rendszerváltás után több mint a fele. Tehát a szóösszetételek létrejötté gyakoribb lett. Különösen a birtokos jelzős szóösszetételek száma jelentős. A rendszerváltás után megjelentek az idegen eredetű kifejezések is a szakszókincsben: például *indikáció*, *referencia*, *pszichotróp*. A (köz)finanszírozás és a terápiás terminus is idegen eredetű, de már meghonosodott a magyar nyelvben.

1891 és 1927 között a gyógyszer szóból alakult szakkifejezések közül általánosan használt nyelvi elem a *gyógyszerellátás*, *gyógyszerszolgáltatás*, *gyógyszer-kiszolgáltatás*, *a gyógyszerek szállítása/ára*. Az utóbbi kifejezés rövidült változata a *gyógyszerár*. Az *intézet orvosának vénye alapján rendelt gyógyszer szerkezet* előzménye az *orvosi vényre kiadható gyógyszer* kifejezésnek. A *gyógyászati segédeszköz* szakkifejezésből a *költséges*, *kevésbé költséges* jelzőkkel alkotott kifejezések kiszorultak a mai jogszabályi szakszókincsből. A *gyógyszertárak* típusát kifejező szerkezetek ma már elavultak: *nyilvános*, *intézeti*, *házi gyógyszertár*.

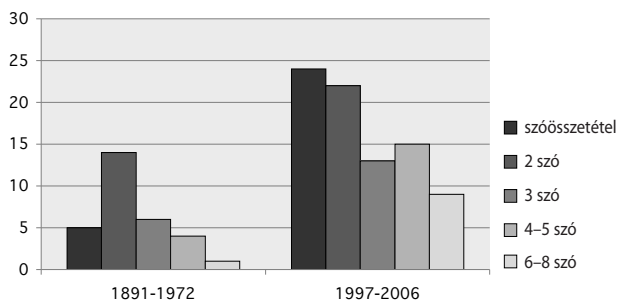
1927 és 1972 között létrejött kifejezések mindegyike ma is része a szakszókincsnek, például: *gyógyászati segédeszköz-ellátás*.

A rendszerváltás után felgyorsult a szóalkotás, csaknem nyolcszor annyi szakkifejezés jött létre, mint a szocializmus idején. Szembeötlő a gyógyszerek támogatással kapcsolatos szakkifejezéseinek rohamos kialakulása és fejlődése. 1997-ben a *gyógyszer árához nyújtott támogatás* szerkezet és rövidebb változata, a *gyógyszerárhoz nyújtott támogatás* 2006-ban szóösszetételé vált. A *gyógyszertámogatás* (jelentéssűrítő szóösszetétel) egyben újabb kulcsszóvá is fejlődött, amelyből a támogatási csoportok nevét, a támogatási eljárás szakaszait (befogadás, kizárás) kifejező származékok özöne képződött, például:

- Előzmény:** *a gyógyszer árához nyújtott támogatás* (1997)
a gyógyszerárhoz nyújtott támogatás
Ok: egyszerűsödés.
- Következmény¹:** *gyógyszertámogatás* (2006) (jelentéssűrítő szóösszetétel)
Ok: specializálódás (a tevékenységi/fogalmi kör bővülése).
- Következmény²:** *gyógyszer-támogatási előírászat* (2006)
a gyógyszer-támogatás összege
a befogadott gyógyszer támogatásból való kizárása

Az egyre bonyolultabb tevékenységet egyre több szóból álló szerkezetek képesek kifejezni. Nem ritka a 6–8 szóból álló szerkezet sem. Nemcsak a szakkifejezések mennyisége, no-

hanem a szerkezeteket alkotó szavak száma is, egyszóval egyre hosszabbak lesznek a kifejezések. A következő ábra szemlélteti a szóösszetételek, valamint a kettő, három, négyöt, hat-nyolc szóból álló szó szerkezetek számának alakulását a rendszerváltás előtt és után keletkezett szakkifejezések esetében (1. ábra).

1. ábra. A szakkifejezéseket alkotó összetételi tagok számának alakulása a rendszerváltás előtt és után keletkezett kifejezésekben (gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök)

A rendszerváltás előtt a két szóból álló szerkezetek száma volt a legnagyobb, háromnál több tagból álló szerkezetek alig fordultak elő. A rendszerváltás után megváltozott a szóalkotás módja: egyre több tagból álló kifejezések jönnek létre. Ugyanakkor látható, hogy a leggyakrabban előforduló szakkifejezések szóösszetételek, majd a két szóból álló szerkezetek következnek, amelyek a leginkább hajlamosak a szóösszetételé válásra:

- Előzmény:** *a gyógyszer minősége* (1972)
Ok: egyszerűsödés.

Következmény: *gyógyszerminőség* (2005) szóösszetétel

A szóösszetételek és a bokrosodó szerkezetek kialakulása egyidejűleg történik, és egyformán jellemzi a szóalkotás, szóképződés folyamatát. (A magyar nyelvtani szabályok elősegítik a szóösszetételé válást: a második mozgószabály eredetileg különírt tagokat összevon.) A folyamat nem áll meg, a szóösszetételekhez bokrosodó szerkezetek kapcsolódnak ismét:

- Előzmény:** *gyógyászati segédeszköz* (1891)
Következmény¹: *gyógyászati segédeszköz-rendelés* (1997)
Következmény²: *gyógyszeresgyógyászati segédeszköz-rendelés* (2006)

A SZÓKINCSBELI VÁLTOZÁST ELŐIDÉZŐ LEGJELLEMZŐBB OKOK A legtöbb esetben az új tevékenység megnevezése és az új tevékenységi kör bővülésének, specializálódásának a kifejezése eredményezi a szakkifejezések számának gyarapodását a rendszerváltás utáni szakszókincsben. A két szóból álló szerkezetek könnyen válnak összetételekké, így a második leggyakoribb ok az egybeírásból létrejövő egyszerűsödés. A szakkifejezések rengetegében rendszert teremt a típusok megkülönböztetése (fajfogalmak) és a csoportosítást segítő nemfogalmak megjelenése, ez szintén gyakran előmozdítja a nyelvi változást.

A szocializmus idején lényegesen kevesebb törvény szabályozta a gyógyszerellátást, így ebben az időszakban jóval kevesebb szakkifejezés született. A korszakban kialakult szakkifejezések esetében a specializálódás és a nemfogalmak megjelenése jellemző. 1927 előtt a változáshoz vezető ok a típusokat elkülönítő fajfogalmak megjelenése, az egyszerűsödés, valamint a specializálódás volt.

BEFEJEZÉS Az egészségbiztosításhoz kapcsolódó jogszabályok, amelyek megőrizték az adott korszak szaknyelvhasználatát, lehetővé teszik a szakszókincset érintő nyelvi változás tanulmányozását. A szakkifejezések kialakulásában és módosulásában törvényszerűségek figyelhetők meg, amelyek elemzésével pontos képet alkothatunk a szaknyelvek változásáról. A gyógyszertermogatás témaköréhez tartozó *gyógyszer, gyógyászati segédeszköz* szakkifejezésekből keletkezett származékszavak száma ugrásszerűen gyarapodott az elmúlt 20 évben. Hasonló szóképzési változások feltételezhetők az egészségtudomány más területein is.

IRODALOM

- Benkő Lóránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Budapest (TESz.).
- Buda József 2001. *Betegségi biztosítás*. Pécsi Tudományegyetem, Egészségügyi Főiskolai Kar, Bornus Nyomdaipari Kft., Pécs.
- Juhász József–Szőke István–O.Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós (szerk.) 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest (Éksz.).
- Károly Sándor 1980. A magyar szinonimaszótár és a szinonimitás. *Magyar Nyelv* 76: 143–156.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Prónai Borbála 2005. Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásaink fejlődése. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 43/3–4.
- Szathmári István 1961. *A magyar stilsztika útja*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- www.1000ev.hu

„nincs és nem lehet «teljes szótár». A szótár csak kagyló, ezzel csak meregetünk a nyelv tengeréből.” (Kosztolányi Dezső, *Nyelv és lélek*, 1933)